

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ

УДК 341.3+341.4

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.38>

Наталія Юріївна Рубаненко,

*Національна академія внутрішніх справ,
кафедра криміналістики та судової медицини (аспірантка);*

 <https://orcid.org/0009-0001-2958-4228>,

e-mail: rubanenko222@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА

Сталі зміни в міжнародних відносинах та глобальні виклики на геополітичній арені підкреслюють ефективність та актуальність наявних підходів до міжнародного судочинства. У цьому контексті виникає необхідність в аналізі концептуальних засад цієї сфери з метою адаптації до сучасних реалій. Основна мета цього дослідження полягає в аналізі концептуальних основ міжнародного судочинства з урахуванням останніх наукових досягнень та глобальних перспектив. Фокус дослідження полягає у формуванні нових теоретичних підходів та концептуальних меж для аналізу та розуміння міжнародного кримінального права. Методологічна основа дослідження ґрунтується на аналізі наукових праць у галузі міжнародного кримінального права, а також використанні сучасних наукових підходів щодо обробки інформації. Окреслено нові аспекти та перспективи дослідження концептуальних засад міжнародного судочинства, що може сприяти подальшому розвитку теорії та практики розкриття та розслідування серйозних порушень міжнародного права. Практичне значення статті полягає в можливості застосування отриманих результатів для вдосконалення нормативних актів та практичних аспектів у сфері міжнародної юстиції.

Ключові слова: міжнародні злочини, транснаціональна юстиція, Нюрнберзький прецедент, Міжнародний кримінальний суд, міжнародне право, індивідуальна відповідальність, універсальна юрисдикція.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

У процесі дослідження стану наукових розробок із проблемних аспектів щодо розслідування кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку нашу увагу привернули концептуальні засади, на яких будується міжнародне судочинство. У цьому розумінні ключову роль відіграло ХХ століття, яке в історичній ретроспективі охарактеризувалося не лише періодом «холодної війни», а й численними глобальними та локальними воєнними конфліктами. Ці події спричинили формування сучасного

політико-правового ландшафту та викликали суттєві трансформації в міжнародних відносинах серед суб'єктів міжнародного права.

Починаючи з Версальської конференції 1919–1920 років¹, на якій було засновано Лігу Націй, продовжуючи Сан-Франциською конференцією 1945 року², якою було утворено ООН, і завершуючи Лондонською конференцією 1945 року³, на якій було прийнято рішення про створення Міжнародного військового трибуналу для суду над головними воєнними злочинцями країн осі, світ став свідком перших глобальних ініціатив щодо врегулювання політичних, економічних, військових, суспільних та правових аспектів міжнародної діяльності. Фактично, ця тридцятирічна епоха є ланцюгом одного процесу, спрямованого на формування нового міжнародного правопорядку та його подальше зміцнення шляхом спільного гарантування міжнародної справедливості, миру й безпеки.

Створення Міжнародного суду над воєнними злочинцями Другої світової війни було одним із пріоритетних напрямів діяльності ООН на початковому етапі її роботи. Основні зусилля цього процесу були спрямовані на вирішення проблемних аспектів організації та реалізації новітньої транснаціональної юстиції. У межах цієї дискусії обговорювались питання щодо індивідуальної відповідальності, державного суверенітету, визначень агресії, зворотної сили закону та причин війни. У цьому контексті в міжнародне право були введені такі фундаментальні категорії, як «*no immunity*» або «*no one is above the law*», згідно з якими жодна особа, незалежно від її статусу чи посади, не може уникнути відповідальності за вчинені злочини, передбачені міжнародним правом. Із цією метою в міжнародне право були введені такі поняття, як злочини агресії (злочини проти миру), воєнні злочини та злочини проти людства (людяності).

Отже, концепція злочину як юридичної категорії розширила межі внутрішнього правового простору й отримала міжнародно визначену форму⁴, а створенням Міжнародного трибуналу окреслювалася

---

¹ The Peace Treaty of Versailles, signed June 28, 1919 // United Nations Office at Geneva : сайт. URL: <https://www.un Geneva.org/en/about/league-of-nations/covenant> (дата звернення: 20.04.2024).

² Статут Організації Об'єднаних Націй : від 26.06.1945 // United Nations : сайт. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 20.04.2024).

³ Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1. Charter of the International Military Tribunal // Lillian Goldman Law Library : сайт. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (дата звернення: 20.04.2024).

⁴ Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1. London Agreement of August 8th 1945 // Lillian Goldman Law Library : сайт. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp> (дата звернення: 20.04.2024).

принципова ідея індивідуальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та переважаюча сила міжнародного права над національним законодавством. У подальшому це дало поштовх до розвитку сучасного міжнародного кримінального судочинства. Як зазначив із цього приводу головний прокурор від США Р. Джексон у вступній заяві на початку процесу, «мета цього судочинства виходить за його межі. Оскільки цим прецедентом сторона обвинувачення прагнула не лише зібрати беззаперечні докази міжнародних злочинів та встановити індивідуальну відповідальність кожного за їх вчинення, а й продемонструвати майбутньому поколінню людства виховний епізод та дозволити в подальшому дистанціюватися від політики умиротворення»¹.

Післявоєнні судові процеси визначили важливі правові прецеденти, згідно з якими всі учасники воєнних злочинів мають нести юридичну відповідальність. Ця основоположна концепція в подальшому лягла в основу міжнародних кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди². У контексті визначених подій та ухвалення низки післявоєнних резолюцій, рішень та угод, у 1998 році під егідою ООН відбулася Римська конференція, на якій був заснований перший постійно діючий Міжнародний кримінальний суд [1].

Утворення цієї міжнародної юрисдикційної інстанції стало початком нового етапу розвитку міжнародного кримінального судочинства. В історичному аспекті ця подія є результатом спільної роботи дипломатів, істориків, юристів, політиків, учених та суспільних діячів ХХ століття щодо розроблення ефективних правових механізмів для протидії та засудження серйозних порушень міжнародного права. Також ця ініціатива була спрямована на елімінацію сталої практики безкарності в умовах збройного конфлікту. Тобто встановлення результативної системи юридичних інструментів для забезпечення справедливого судового переслідування та покарання воєнних злочинців.

Власне актуальність цього дослідження визначається не лише історичними аспектами становлення та розвитку міжнародної кримінальної юстиції, а й сучасною воєнно-політичною обстановкою в

---

¹ Opening Statement before the International Military Tribunal, November 21, 1945 // Robert H. Jackson Center : сайт. URL: <https://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/opening-statement-before-the-international-military-tribunal/> (дата звернення: 20.04.2024).

² Prosecutor v. Tihomir Blaskic (Trial Judgement), IT-95-14-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 3 March 2000 // International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia : сайт. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).

Україні. Це надає підстави для аналізу основних ідей, принципів та понять, які лягли в основу діяльності Міжнародного кримінального суду.

Стан дослідження проблеми

Теоретичною базою дослідження є наукові праці зарубіжних і українських правників, які досліджували проблемні аспекти становлення та розвитку міжнародного судочинства. Зокрема, до цих вчених ми відносимо Д. Альбанезе, М. Буроменського, Ф. Еллотта, І. Ехарда, Н. Зелінську, Г. Кельзена, В. Попка, О. Сенаторову, Т. Сироїд, О. Чубінідзе, А. Шеллі та ін. Науково-теоретичні розробки цих науковців є значущими для вирішення поставлених завдань, однак вони не повністю враховують цільові аспекти нашого дослідження, що спонукало нас обрати цей напрям аналізу.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в систематизації та аналізі ключових концепцій, принципів та підходів, що лежать в основі функціонування міжнародного судочинства. Дослідження спрямоване на розкриття теоретичних основ і практичних аспектів цієї галузі діяльності для кращого розуміння її сутності та значення в сучасному світі. Досягнення мети дослідження потребує вирішення таких *завдань*: аналіз історико-правового розвитку міжнародного судочинства; окреслення ключових понять і теоретичних конструкцій, які визначають функціонування Міжнародного кримінального суду; виявлення сучасних тенденцій та викликів, що стоять перед міжнародним судочинством.

Наукова новизна дослідження залежить від його цільової мети, що полягає в науковому внеску в розвиток теорії та практики міжнародного кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу

Повертаючись до Лондонського статуту 1945 року¹, слід зазначити, що цей документ вперше визначив критерії суспільно небезпечних діянь, які раніше не були узаконені в жодному національному або міжнародному законодавстві. Ця революційна еволюційна концепція пізніше отримала ретроактивне застосування правил закону, які знівелювали такі принципові категорії, як «*nullum crimen, nulla poena sine lege*» та «*ex post facto*». Ці принципи є фундаментальними у кримінальному судочинстві, оскільки їхня основна мета полягає в забезпеченні справедливості, законності та захисту прав людини. Вони

---

¹ Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1. Charter of the International Military Tribunal // Lillian Goldman Law Library : сайт. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (дата звернення: 20.04.2024).

гарантують чесність і прозорість правової системи та захищають осіб від можливого зловживання службовим становищем суб'єктами владних повноважень.

У своєму загальному розумінні ці концептуальні засади вказують на те, що, по-перше, злочин повинен бути визначений конкретним законом до того, як він буде вчинений, по-друге, особа не може нести відповідальність та покарання за діяння, які на момент їх учинення не характеризувались як протиправні. Це означає, що інкриміновані пункти обвинувачення на Нюрнберзькому процесі й у подальшому виходили за межі законності, оскільки вони не були відображені в жодному нормативному акті до чи під час їх учинення. Тому для обґрунтування легітимності юридичного диктату суд у своєму прецедентному рішенні висунув офіційну позицію, згідно з якою злочини, що підпадають під його юрисдикційну компетенцію, розглядаються відповідно до загальних принципів міжнародного права, які існували задовго до прийняття Статуту Міжнародного трибуналу та початку самого процесу¹.

Виходячи з цієї концепції, суд передусім мав на увазі те, що загальні принципи міжнародного права можуть існувати не лише у вигляді конкретних норм, а й у формі традицій, звичаїв та прецедентів. Водночас традиції та звичаї мають значний вплив на формування міжнародного правопорядку. Вони можуть визначати загальноприйняті правила поведінки учасників міжнародної спільноти, навіть якщо не відображені в конкретних юридичних актах. Ці принципи включають доброчесність, людяність, мирність, моральність, рівність, справедливість, суверенність тощо. Зазначені категорії відображають основні концептуальні ідеї, на яких ґрунтується міжнародне право, сприяють стабільності, умиротворенню та утриманню рівноправності у відносинах співтовариства.

Отже, тезис, згідно з яким усі злочини, інкриміновані стороні обвинувачення, є злочинами за загальним міжнародним правом, став основоположним постулатом Нюрнберзького прецеденту, який знайшов свій розвиток у подальших переслідуваннях воєнних злочинців ХХ століття [2; 3]. Власне, зазначені положення є основним джерелом суперечок та наукових дискусій. У своїй сутності ці діалоги розглядаються

---

¹ International military tribunal (Nuremberg). Judgment of 1 October 1946 // ICC Legal Tools Database : сайт. URL: https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/_ (дата звернення: 20.04.2024); Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950 // International Committee of the Red Cross : сайт. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/es/ihl-treaties/nuremberg-principles-1950?activeTab=default> (дата звернення: 20.04.2024).

крізь призму двох позицій – прихильники та противники Нюрнберзької концепції за загальним принципом міжнародного права.

Висловлюючи конформність цим ідеям, переважна більшість дослідників обґрунтовувала думку, що міжнародне право є системою, яка має синергетичний розвиток із соціальними процесами [4]. У цьому розумінні унікальність міжнародного права виявляється через постійні трансформації, які відбуваються на основі еволюції суспільно-правової свідомості [5]. Тому поняття законності в міжнародному кримінальному праві завжди є ширшим та охоплює не лише формальні юридичні норми, а й динаміку соціальних і правових змін у глобальному вимірі. За таких умов події, що виходять за межі людської природи та моралі, повинні бути піддані адекватному правовому аналізу, навіть якщо вони на момент їх учинення не визначалися як протиправні в жодному нормативно-правовому акті.

Мета міжнародного кримінального судочинства полягала не лише в осуді винних щодо скоєних злочинів, а й у забезпеченні реалізації ними рівних прав на захист. Із цього приводу, як зауважує Н. Зелінська, у суспільстві, де відсутня система притягнення винних до юридичної чи моральної відповідальності, панує влада свавілля та позасудових розправ [5]. Тому Нюрнберзька концепція надала можливість не лише встановити міжнародну кримінальну юрисдикцію, а й стимулювала активну участь обвинувачених у своєму захисті під час судового процесу. Як наслідок, це дозволило досягти невідворотності покарання за умов забезпечення підсудними своїх фундаментальних прав на захист. Звертаючи увагу на частину виступу головного прокурора від США Р. Джексона під час заключного засідання Міжнародного трибуналу, на нашу думку, її зміст надає справедливу відповідь щодо досліджуваної тематики: «Майбутньому ніколи не доведеться з побоюванням поставити питання, що могли сказати нацисти у свій захист? Історія знатиме, що їм було дозволено сказати все, що можна було сказати! Їм було надане таке право, яке вони за часів свого панування ніколи й нікому не давали... І якщо йдеться про встановлення справедливості, то це не повинно розглядатися як слабкість...»¹. Тобто встановлення справедливості має бути рішучим та непохитним, воно не повинно піддаватися компромісам чи розглядатися як прояв слабкості. Справедливість служить основою для забезпечення порядку й відповідальності, а її реалізація вважається сильним актом судової влади та правового устрою.

Ретроактивне використання закону лише позитивно вплинуло на становище обвинувачуваних, що підтверджується й самим вердиктом

---

¹ Nuremberg Trial Proceedings Volume 19: One Hundred and Eighty-Seventh Day. Friday, 26 July 1946 // Lillian Goldman Law Library : сайт. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/07-26-46.asp> (дата звернення: 20.04.2024).

Нюрнберзького трибуналу у справі над головними воєнними злочинцями Другої світової війни. Зокрема, відповідно до резолютивної частини цього рішення 3 із 22 підсудних були звільнені від покарання через відсутність у суддів консолідованої думки щодо їхньої абсолютної причетності за пред'явленими пунктами обвинувачення¹.

У контексті Нюрнберзьких подій окрему зацікавленість привертає концепція міжнародно-правового злочину, яка тісно пов'язана з такою сферою правових відносин, як міжнародне кримінальне право. У загальному розумінні міжнародне кримінальне право є галуззю публічного права, що регулює поведінку та взаємодію компетентних суб'єктів щодо кримінальної відповідальності за злочини, які мають міжнародний характер. Оскільки в міжнародному праві договір є основним юридичним актом, що визначає права та обов'язки суб'єктів міжнародних відносин та регулює їхні взаємовідносини на міждержавному рівні, то вочевидь міжнародне кримінальне право виступає системою правових стандартів та принципів, котрі регулюють міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю. Воно є ключовим механізмом для встановлення та забезпечення міждержавних зобов'язань і стандартів у галузі кримінального права.

З появою міжнародного кримінального права на юридичному рівні виникла неоднозначна реакція, що породила жваві дискусії. Вочевидь, актуальність у цьому напрямі дослідження залишається непохитною і сьогодні. Важливим є те, що міжнародно-правовий злочин став предметом обговорень не лише серед правників, а й тих, хто цікавиться проблемними аспектами забезпечення рівноправності та справедливості в міжнародних відносинах. У сучасному вимірі особливий інтерес до цього питання виник із початком російської воєнної агресії проти України. Відомо, що сьогодні наша держава виступає з ініціативою притягнення до міжнародної відповідальності причетних до акту воєнної агресії проти України, а також тих, хто винні у вчиненні численних неправомірних діянь, що порушують закони та звичаї війни в результаті цього повномасштабного вторгнення. Як наслідок, ця обставина активізувала увагу науковців до досліджуваної тематики й сприяла розробленню нових підходів до розуміння міжнародного кримінального права та міжнародного злочину як родового та видового поняття.

---

¹ International military tribunal (Nuremberg). Judgment of 1 October 1946 // ICC Legal Tools Database : сайт. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/>_(дата звернення: 20.04.2024); Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, 1950 // International Committee of the Red Cross : сайт. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/es/ihl-treaties/nuremberg-principles-1950?activeTab=default> (дата звернення: 20.04.2024).

У сучасній юридичній літературі розрізняють три основні підходи до визначення міжнародного кримінального права. Перші два аналізують його в широкому («*sensu lato*») та вузькому («*sensu stricto*») розуміннях. Відповідно третій підхід висловлює сумніви щодо офіційного визнання цієї галузі «*negation conceptus sensu*» [6; 7], оскільки вона характеризується неповнотою та некоректністю щодо наявних стандартів юридичної науки. Зокрема, аргументація опонентів базується на таких контраргументах. По-перше, відсутність діяльності правотворчої інституції у цій сфері правовідносин. Тобто компетентного органу, установи та/або організації, відповідальної за розроблення та ухвалення правових норм, законів і положень у межах міжнародного кримінального права. По-друге, відсутність діяльності правозастосовної інстанції у цій сфері правовідносин. Тобто компетентного органу, установи та/або організації, уповноваженої здійснювати реалізацію та виконання правових норм, законів і положень у межах міжнародної кримінальної юрисдикції. По-третє, ця концепція здебільшого має національний або наддержавний характер, оскільки її положення не відповідають доктрині рівноправності суверенних держав, що є загальноприйнятою в міжнародному праві. Тобто, попри цю концепцію, яка підкреслює рівність та незалежність усіх держав у міжнародних відносинах, все таки право «*veto*» у Раді Безпеки ООН належить меншості, яка з урахуванням власних національних інтересів може використати його й щодо створення спеціального кримінального суду. По-четверте, нині міжнародна система не досягла абсолютної єдності «*unitas*», а вся міждержавна взаємодія здійснюється з урахуванням національних інтересів окремих держав чи їхніх груп. У цьому контексті ключове значення має принцип не «сила права», а «права сили» [8], де визначальне місце належить політичному, економічному чи військовому домінуванню суб'єкта міжнародних відносин.

У такому світлі виникає сумнів щодо існування міжнародного кримінального права як окремої галузі правовідносин, оскільки його застосування не може бути унікальним чи однозначним. Мається на увазі те, що існування міжнародного кримінального права як окремої галузі знань через невизначеність і непередбачуваність його застосування в міжнародних відносинах може розглядатися лише як процес, де суд переможців переважає над судом переможених.

Сучасна юридична наука поряд із обґрунтованими на перший погляд висновками все ж таки виражає концептуальне бачення щодо самостійності міжнародного кримінального права як окремої галузі знань, що регулює міжнародні відносини у кримінально-юрисдикційній сфері. З урахуванням наявної дивергенції щодо інтерпретації цієї дефініції під міжнародним кримінальним правом ми розуміємо

галузь міжнародного права, що регулює міждержавні кримінально-правові аспекти. Вона передбачає встановлення стандартів для визначення міжнародних злочинів та покарання за них, а також ставить за мету забезпечення відповідальності за їх учинення на міжнародному рівні.

Отже, міжнародне кримінальне право встановлює конкретні кримінально карані діяння, що підпадають під юрисдикцію міжнародної судової організації, а також регулює її компетенцію під час розслідування цих правопорушень. У цьому розумінні необхідно чітко розрізняти поняття транснаціональної та інтернаціональної злочинності. Власне ці дефініції формулюють теоретико-правове бачення щодо визначення міжнародного кримінального права в широкому «*sensu lato*» чи вузькому «*sensu stricto*» розуміннях.

На відміну від інтернаціонального кримінально делікту, поняття транснаціонального злочину є більш усталеним у міжнародній практиці. Воно охоплює не лише кримінальні правопорушення, що мають міждержавний вплив, а й діяння, які за своєю природою є внутрішньодержавними, проте їх наслідки виходять за межі національних кордонів [9]. Інакше кажучи, інтернаціональний злочин спрямований на порушення міжнародного права, що має глобальне значення для міжнародного співтовариства, тоді як транснаціональний злочин пов'язаний із перетинанням національних меж злочинним шляхом, що робить їх квазінебезпечними щодо міжнародного права. Прикладом транснаціональних злочинів є діяння, які стосуються контрабанди, наркоторгівлі, піратства, сексуального рабства, тероризму, трансплантації органів, трафікінгу дітей, хакерства тощо.

За час свого існування поняття транснаціонального злочину набуло широкого вжитку не лише в наукових колах, а й у правоохоронній практиці, поєднуючись із такими категоріями, як транснаціональна організована злочинність та транснаціональна злочинна організація [10]. Інтернаціональний, або ж міжнародний, злочин стосується системного порушення основоположних принципів міжнародного права, що регулюють глобальні аспекти у сфері безпеки, миру, міжнародного правопорядку, стабільності та прав людини. Тобто міжнародний злочин (від англ. *international crime*) є узагальненим поняттям, що входить до сфери відносин міжнародного кримінального права у вузькому «*sensu stricto*» його розумінні. Ця галузь охоплює матеріальні та процесуальні аспекти кримінального права, а також його взаємодію з міжнародним правом, що вказує на її комплексність. Перебуваючи на межі наукових знань у сфері міжнародного права, міжнародне кримінальне право залишається невід'ємною частиною національної кримінальної юстиції. Із цього приводу, як зауважує Н. Зелінська, злочин, ставши за визначенням міжнародним, залишається бути злочином й

у загальнодержавному вимірі, а отже, належність міжнародного кримінального права до матеріальної та процесуальної кримінальної юриспруденції не може викликати заперечень [11].

На цьому тлі пропонуємо зосередити подальшу увагу на концепції індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини. Вона визначає принципи, відповідно до яких притягнення до відповідальності винних за серйозні порушення міжнародного права, такі як геноцид, злочини проти людяності, злочини агресії, воєнні злочини, має індивідуальний характер та не залежить від соціального статусу чи політичного (посадового) становища суб'єкта правопорушення. Таким чином, розвиток цієї концепції відображає стрімке зростання міжнародного правового режиму, спрямованого на боротьбу з безкарністю за міжнародні злочини та встановлення справедливого покарання за їх вчинення.

Відмінною рисою є те, що саме Нюрнберзький трибунал поклав основу ідеям індивідуальної відповідальності як персоналізованим злочинам держави. Ця теза підтверджується й у вступній заяві головного прокурора від США Р. Джексона перед Міжнародним військовим трибуналом, який наголосив, що за вчинені нацистським режимом злочини відповідає не лише його лідери, а й увесь німецький народ [12].

Обґрунтовуючи цей принцип, деякі учені вважають, що відповідальність держави як суб'єкта міжнародних відносин за серйозні порушення може розглядатися лише в контексті державної ідеології та політичного режиму, оскільки суспільство в його широкому розумінні не може виступати суб'єктом кримінального правопорушення або кримінальної відповідальності [7]. Ані міжнародне, ані національне право не передбачають криміналізацію дій, пов'язаних із сувереном, у тому розумінні, що відповідальність держави за вчинені злочини, якщо й можливо припустити, то в будь-якому разі вони не можуть підпадати під кримінальну репресію. Таким чином, будь-яке кримінальне правопорушення має індивідуально-репресивний характер. Це означає, що вина та відповідальність перед законом належить конкретній людині, яка причетна до злочинної діяльності. На цьому акцентується увага й у положеннях ст. 25 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, де зазначено, що Суд має юрисдикцію щодо фізичних осіб, особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню, жодне положення щодо індивідуальної кримінальної відповідальності не впливає на відповідальність держав згідно з міжнародним правом¹.

---

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.04.2024).

Визначення держави як суб'єкта міжнародного кримінального правопорушення спричинило б радикальний перегляд усіх положень та концепцій у межах кримінальної правової системи – від злочину до покарання [6]. Це призвело б до відхилення від традиційного уявлення про структуру міжнародного права, яка базується на принципах суверенітету та недоторканності держави. Як наслідок, ця обставина породила б необхідність в інвентаризації не лише конкретних норм та положень міжнародного права, а й загальних принципів та підходів у межах кримінально-правової системи. Ці умови дали б початок правовому хаосу, що порушило б правовий порядок, де влада та норми втратили б легітимність, стабільність і авторитет. Саме тому міжнародне кримінальне право почало свій шлях у напрямі принципу індивідуальної відповідальності, який за сучасних реалій є найбільш прийнятним.

Аналізуючи концепцію універсальної юрисдикції міжнародного злочину, необхідно зауважити, що в загальному розумінні цей принцип відображає співвідношення й взаємодію різних правових систем на міжнародному рівні, згідно з якими серйозні порушення міжнародного права мають універсальну природу та є об'єктом універсальної юрисдикції [13]. Тобто будь-яка третя країна має право ініціювати здійснення правосуддя за міжнародні злочини, навіть якщо ці діяння територіально чи/або національно не стосуються цієї країни, але за умов, якщо держава на законодавчому рівні визнала міжнародні злочини та взяла на себе зобов'язання щодо їх переслідування.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на рішенні Конституційного Суду України у справі № 1-35/2001, де Суд дійшов висновку про визнання Римського статуту таким, який не відповідає Конституції України¹. Тому задля узгодження національного законодавства з міжнародним 2 червня 2016 року Верховною Радою України були внесені зміни до ст. 124 Основного Закону², відповідно до яких Україна визнавала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом.

Наведена концепція передбачає універсальні стандарти правосуддя та сприяє забезпеченню адекватної реакції на серйозні порушення міжнародного права, незалежно від обставин їх учинення чи іншої

---

¹ Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) : від 11.07.2001 № 3-в/2001 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 20.04.2024).

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.04.2024).

належності. Універсальна юрисдикція може бути ініційована як окремою державою, так і Радою Безпеки ООН чи Міжнародним трибуналом. Мета цієї концепції полягає в тому, що будь-яка особа, винна у вчиненні серйозних порушень міжнародного законодавства, має нести відповідальність, оскільки її дії загрожують безпеці всього людства. Ця концепція базується на ідеї про те, що боротьба з беззаконністю не може мати меж, на що звертається увага й у преамбулі до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

В історичній ретроспективі на цю концепцію була звернена увага ще в 1933 році Третім міжнародним конгресом з кримінального права¹, де вченими висвітлювалися бачення щодо злочинів, які підпадають під універсальну дієздатність. З урахуванням тогочасних викликів до цієї категорії деліктів були віднесені діяння, які стосуються піратства, работоргівлі, торгівлі жінками та дітьми, наркоторгівлі, поширення та торгівлі забороненими (неприпустимими) публікаціями, пошкодження чи знищення підводних кабелів, злочини проти радіоелектронного зв'язку, поширення неправдивих сигналів або звернень, спрямованих на уведення в оману, *фальшивомонетництво*, фальсифікацію цінних або кредитних паперів, акти варварства чи вандалізму, що створюють загальнодержавну небезпеку на міжнародному рівні.

Конгрес сформулював рекомендації щодо проведення ревізії чинних міжнародних конвенцій та в разі потреби ухвалення нових актів, положення яких урегульовували б питання глобальної протидії з визначеними правопорушеннями через їхній негативний вплив не лише на національну, а й на міжнародну безпеку. Згодом, у період з 26 по 31 червня 1937 року, під час проведення Четвертого з'їзду міжнародного конгресу кримінального права² було визначено, що війна як соціальне явище ставить під загрозу сторони конфлікту та матеріальні й моральні основи всього людства. З метою забезпечення глобального миру платформа порекомендувала в національних законодавствах міжнародного співтовариства внести зміни щодо кваліфікації війни як протиправного діяння, що посягає на міжнародні відносини.

У 1984 році учасниками Тринадцятого міжнародного конгресу з кримінального права³ було запропоновано державам – учасницям

---

¹ Third international congress of penal law (Palermo, 3–8 April 1933). *Revue internationale de droit penal*. 2015. Vol. 86, No. 1–2. Pp. 261–264. DOI: <https://doi.org/10.3917/ridp.861.0261>.

² Fourth International Congress of Penal Law (Paris, July 26–31, 1937). *Revue internationale de droit penal*. 2015. Vol. 86, No. 1–2. Pp. 41–44. DOI: <https://doi.org/10.3917/ridp.861.0041>.

³ Thirteenth international congress of penal law (Cairo, 1–7 October 1984). *Revue internationale de droit penal*. 2015. Vol. 86, No. 1–2. Pp. 335–350. DOI: <https://doi.org/10.3917/ridp.861.0335>.

ООН прийняти принципи універсальності у своєму національному законодавстві для найбільш серйозних злочинів, щоб унеможливити безкарність за їх учинення, додатково зауважуючи, що створення Міжнародного кримінального суду навіть на регіональному рівні для міжнародної спільноти є пріоритетом.

У 1999 році Рада Безпеки ООН ініціювала перед державами-учасницями питання щодо внесення до їх внутрішнього законодавства змін, які б передбачали застосування принципу універсальної юрисдикції щодо порушень гуманітарного права¹. Ця ініціатива в подальшому була підтримана й Генеральним секретарем ООН у своєму виступі від 8 вересня 1999 року про захист цивільного населення під час збройного конфлікту².

Нині універсальна юрисдикція є неоднозначним питанням, що породжує навколо себе багато протиріч та дискусій. Проте вона залишається потужним інструментом міжнародного правосуддя. Для її успішного застосування на державному рівні потрібні дієві ініціативи не лише щодо ухвалення необхідного законодавчого базису або внесення відповідних змін до вже наявного, а й сприяння розвитку відповідних правових механізмів для її комплексної реалізації та міжнародної консолідації, спрямованої на ефективне співробітництво правоохоронних структур і судових інституцій у боротьбі з міжнародною злочинністю. Специфічний характер цих кримінальних правопорушень та складність у їх юридичному тлумаченні вимагають від міжнародної спільноти задіяння значних ресурсів для документування та притягнення до відповідальності винних у їх учиненні. Окрім цього, у науковому розумінні універсальна юрисдикція дозволяє жертвам чи очевидцям міжнародних злочинів звертатися за правовою допомогою не лише до національних правоохоронних структур, а й іноземних чи міжнародних компетентних інстанцій. Указана обставина мотивує нас дослідити цей та пов'язані з ним аспекти в подальшому.

Висновки

Міжнародне кримінальне судочинство є ключовим фактором у забезпеченні правової стабільності та зміцненні міжнародного правопорядку й системи правосуддя на світовому рівні. Ми виокремлюємо

---

¹ Statement by the President of the Security Council S/PRST/1999/6, February 12 1999 // United Nations Security Council : сайт. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n99/037/88/pdf/n9903788.pdf?token=4jF0ZNIL2Cuv9yIHH&fe=true> (дата звернення: 20.04.2024).

² Protection of civilians in armed conflict : report of the Secretary-General S/2023/345, 12 May 2023 // United Nations Digital Library : сайт. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4011635?ln=ru> (дата звернення: 20.04.2024).

чотири основоположні концепції діяльності Міжнародного кримінального суду. Перша ідея полягає в концепції за загальним міжнародним правом, згідно з якою поняття «законність» охоплює не лише юридичні норми, а й динаміку соціально-правових трансформацій у глобальному співтоваристві. За таких умов діяння, що виходять за межі людської природи та моралі, мають бути піддані адекватному правовому аналізу, навіть якщо вони на момент їх учинення не були визначені в жодному нормативно-правовому акті.

Друга ідея стосується концепції міжнародного злочину, що тісно пов'язана з міжнародним кримінальним правом, яке складається із системи правових норм, принципів та стандартів, що регулюють міжнародне співробітництво у боротьбі з міжнародною злочинністю на договірних засадах. У цьому контексті міжнародний злочин слід розглядати у вузькому «*sensu stricto*» розумінні та відокремлювати від транснаціональної злочинності, яка є квазінебезпечною для міжнародного права та формує уявлення про міжнародний злочин у широкому розумінні.

Третя ідея полягає в концепції індивідуальної відповідальності, згідно з якою відповідальність за вчинення міжнародних злочинів має індивідуальний характер, незалежно від соціального статусу чи належності суб'єкта правопорушення до державних або владних структур. І нарешті концепція універсальної юрисдикції, яка відображає взаємодію різних правових систем та визначає міжнародний злочин як явище з універсальною природою. Універсальна юрисдикція сприяє формуванню загальних стандартів правосуддя та забезпечує адекватні реакції на серйозні порушення міжнародного права, незалежно від обставин їх вчинення. Згідно з цією ідеєю кримінальне переслідування може бути ініційоване окремою державою, компетентною організацією або міжнародним трибуналом. Це положення відображає основну мету, яка полягає в невідворотності покарання за серйозні порушення міжнародного права, оскільки їх учинення загрожують безпеці всього людства.

У подальших дослідженнях наша увага буде зосереджена на аналізі проблемних питань, що стосуються міжнародних злочинів та особливостей їх розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Ehard H. The Nuremberg trial Against the Major War Criminals and International Law. *The American Journal of International Law*. 1949. Vol. 43, Iss. 2. Pp. 223–245. DOI: <https://doi.org/10.2307/2193033>. 2. Сенаторова О. Принципи Нюрнберзького процесу як основа міжнародної кримінальної юстиції. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Т. 1, № 1. С. 51–63. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2011.1.62798>. 3. Allott P. The Concept of International Law. *European Journal of International Law*. 1999. Vol. 10, Iss. 1. Pp. 31–50.

DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/10.1.31>. **4.** Kelsen H. Will the Judgment in the Nuremberg Trial Constitute a Precedent in International Law? *The International Law Quarterly*. 1947. Vol. 1, Iss. 2. Pp. 153–171. **5.** Зелінська Н. Нюрнберзька концепція міжнародного злочину и принципу «ex post facto» у міжнародному кримінальному праві. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. Т. 7. С. 100–169. **6.** Попко В. Постнюрнберзький розвиток концепції міжнародного злочину. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4. С. 144–163. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.4.14>. **7.** Буроменський М. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 359–370. **8.** Сироїд Т. Міжнародна кримінально-правова протидія транснаціональним злочинам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2, № 77. С. 304–309. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.52>. **9.** Shelley L. Transnational Organized Crime: An Imminent Threat to the Nation-State? *Journal of International Affairs*. 1995. Vol. 48, No. 2. Pp. 463–489. **10.** Albanese J. S. Deciphering the linkages between organized crime and transnational crime. *Journal of International Affairs*. 2012. Vol. 66, No. 1. Pp. 1–16. URL: <https://www.jstor.org/stable/24388248> (дата звернення: 20.04.2024). **11.** Зелінская Н. Международное уголовное право в условиях глобализации преступности. *Альманах международного права*. 2009. Вып. 1. С. 29–44. **12.** Radin M. Justice at Nuremberg. *Foreign Affairs*. 1946. Vol. 24, No. 3. Pp. 369–384. DOI: <https://doi.org/10.2307/20029976>. **13.** Чубінідзе О. Універсальна юрисдикція в національному законодавстві: порівняльний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 4. С. 96–105. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.4.96-105>.

Надійшла до редколегії 23.04.2024

Прийнята до опублікування 29.05.2024

Rubanenko N. Yu. Conceptual basis of international jurisdiction

Constant changes in international relations and global challenges in the geopolitical arena disrupt the effectiveness and relevance of existing approaches to international justice. In this context, there is a need to analyze the conceptual foundations of this field in order to adapt to modern realities. The main goal of this study is to analyze the conceptual foundations of international justice, taking into account the latest scientific achievements and global perspectives. The focus of the research is the formation of new theoretical approaches and conceptual frameworks for the analysis and understanding of international criminal law. The methodological basis of the study is based on the analysis of scientific works in the field of international criminal law, as well as the use of modern scientific approaches to information processing. The article reveals new aspects and perspectives of the study of the conceptual foundations of international justice, which can contribute to the further development of the theory and practice of disclosure and investigation of serious violations of international law. The author highlights

four conceptual ideas that underlie International Criminal Justice. The first concept concerns the principle of legality, which takes into account not only legal norms, but also social and legal transformations. The second idea considers the principle of international crime, which covers serious violations of international law. The third concept concerns individual responsibility for international crimes, regardless of the social status and official position of the subject of the offense. The fourth idea is the principle of universal jurisdiction, which provides a legal response to serious violations of international law, regardless of the circumstances and the subject of their commission. These concepts reflect the goal of international criminal justice, which is the inevitability of punishment for serious violations of international law, since their commission threatens the security of all humanity.

Key words: international crimes, transnational justice, Nuremberg precedent, International Criminal Court, international law, individual responsibility, universal jurisdiction.

